

Володимир ЛОЗИЦЬКИЙ

**“ПРОВІСНИКИ СВОБОДИ,
ДЕРЖАВНОСТІ І ДЕМОКРАТІЇ”:
ДОКУМЕНТИ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ
У ФОНДАХ ЦДАГО УКРАЇНИ**

Наприкінці 1980-х років в українському суспільстві сталися значні зміни – утворення широкої народної опозиції, що дало поштовх виникненню і становленню багатопартійності і стало важливим кроком у поваленні тоталітарного режиму та розбудові нової демократичної держави. В умовах однопартійної системи і невдоволення частини населення діями влади, в радянській Україні з’явився Народний Рух України – громадсько-політична сила, якій доля відвела роль найпотужнішої масової громадської організації, що об’єднала кращі національно-демократичні елементи суспільства, кинула виклик панівній ролі Компартії України в державному і суспільно-політичному житті України.

У процесі багаторічної діяльності Народний Рух України прийняв сотні важливих документів – постанов, ухвал, заяв, звернень з питань зовнішньої і внутрішньої політики України, соціально-економічної ситуації, утвердження і захисту державності, мови і культури українського народу, ставлення до національних меншин, релігії, до історичних подій тощо. Значна частина документів за період 1989–1998 років стала основою фонду 270 “Народний Рух України”, що зберігається у Центральному державному архіві громадських об’єднань України (ЦДАГО України).

Проте історія формування цього фонду багаторічна і складна. Питання про можливість передачі документів Народного Руху України на державне зберігання до ЦДАГО України вперше було порушено ще в кінці 1991 р. під час зустрічі співробітників архіву з представниками Руху. Однак, лише у жовтні 1994 р. до ЦДАГО України надійшла частина документів НРУ за 1989 р. у невпорядкованому стані – у вигляді компактного розсипу без супроводжувальних документів. Серед них можна виокремити найбільш цікаві матеріали – проект Статуту і Програма НРУ, стенографічні звіти Установчого з’їзду Руху, книга протоколів засідань Великої Ради НРУ, листи до НРУ від трудових колективів та регіональних осередків Руху тощо. Після науково-технічного

Директор ЦДАГО України В. С. Лозицький дає інтерв'ю журналістам.
Національний палац культури “Україна”, 12 вересня 2009 р.

опрацювання документів було створено фонд “Громадське об’єднання “Народний Рух України” (ф. 270), до якого увійшло 76 справ.

У жовтні 2000 р. на зберігання до ЦДАГО України було передано, знову таки в неупорядкованому вигляді, частину документів Руху за 1989–1998 рр. Серед них – матеріали Всеукраїнських Зборів НРУ, заяви, звернення, листи, ухвали Центрального Проводу, Політичної, Великої і Малої Рад, листи на адресу НРУ тощо. З огляду на те, що частина документів другого надходження хронологічно дублювала документи, які вже зберігалися в архіві, а також з метою підвищення інформаційно-пошукового рівня опису фонду, було ухвалено рішення про його переформатування.

Співробітники архіву провели пересистематизацію справ за 1989 р., редагування їх заголовків, формування з розсипу справ та їх описування за 1990–1998 рр. тощо. Як наслідок, до фонду 270 “Народний Рух України” увійшло два описи. Опис № 1 “Документи з основної діяльності НРУ” налічує 235 справ за період 1989–1998 рр., систематизованих за хронологічно-структурною ознакою. Опис № 2 “Інформаційно-довідкові видання Центрального Проводу Народного Руху України та його регіональних організацій” склали друковані органи НРУ. Серед них – часопис Секретаріату НРУ “Вісник Руху”, газети НРУ – “Досвітні вогні”, “Народна газета”, бюлетені “Оглядач”, “Експрес-новини”, “Світ”, “Рух-Інформ”, “Огляд подій” та ін. Представлені у фонді й регіональні та місцеві періодичні видання Руху, зокрема газети “Народ-

на справа” Волинської крайової організації НРУ, “Рух” – Запорізької крайової організації, “Віче” – Львівської, “Голос Карпат” – Карпатської, “На сполох” – Харківської, “Громада” – Чернігівської, “Тернове поле” – Тернопільської, “За Київським часом” – Київської, “Гомін” – Полтавського товариства “Рідне слово” та міської організації НРУ, “Поклик” – Івано-Франківської міської організації, “Черкаський час” – Черкаської, “Червона калина” – Уманської та ін. Всього опис нараховує 14 справ, хронологічні межі яких охоплюють 1989–1998 рр.

І хоча за останні роки поповнень фонду документами Народного Руху України не відбувалося, а певна частина тих, що зберігаються у ЦДАГО України, – копії, все ж нині вони є єдиним комплексом за тематичною універсальністю джерел з історії НРУ.

Деякі документи, дотичні до історії Народного Руху України, зберігаються у фонді № 1 “Центральний комітет Компартії України” (опис № 32 “Документи загального відділу ЦК Компартії України”). Вони не лише яскраво характеризують ставлення Компартії України до Руху, а й дозволяють відтворити складні суспільно-політичні процеси в країні на зламі 1980–1990-х років. Серед них окремої уваги заслуговують листи першого секретаря ЦК Компартії В. Щербицького до ЦК КПУ щодо розвитку політичної ситуації в республіці та з оцінкою діяльності Народного Руху України, інформаційно-довідкові матеріали ідеологічного та інших відділів ЦК КПУ, зведені дані обласних комітетів партії про політичну обстановку та активізацію Руху в областях тощо.

Саме документи, які найяскравіше характеризують діяльність Народного Руху України, увійшли до збірника документів і матеріалів “Провісники свободи, державності і демократії” (К., 2009), підготовленого співробітниками ЦДАГО України та Інституту історії України НАН України з нагоди 20-ї річниці створення НРУ.

Працюючи над збірником, колектив упорядників на чолі з директором архіву В. С. Лозицьким (заступник директора О. В. Бажан, начальник відділу використання інформації документів С. І. Власенко, провідний науковий співробітник А. В. Кентій) ставили за мету мовою документів розкрити процес становлення та розвитку Народного Руху України від початку його існування як громадської організації, потім – політичної партії, аж до сьогодення; відтворити його багатогранну діяльність у політичній, соціальній, економічній, культурній сферах.

Ця праця є першим в сучасній українській історіографії виданням з даної тематики, що об’єднало документи ЦК КПУ – панівної партії в радянському суспільстві, та Народного Руху України – сили, альтернативної Компартії. Саме такий підбір документів, на нашу думку, дозволяє показати важливу роль Руху у боротьбі за розбудову Української демократичної держави, його центральне місце в державному і суспільно-політичному житті України, вплив на прийняття важливих

Співробітники ЦДАГО України розповсюджують буклети серед відвідувачів виставки. Національний палац культури “Україна”. 12 вересня 2009 р.

політичних рішень тощо. Хронологічні ж межі збірника дозволяють простежити еволюцію розвитку НРУ, показати складний і суперечливий шлях його 20-річної діяльності.

Основу збірника складають здебільшого неопубліковані до цього часу документи фонду № 270 “Народний Рух України” (1989–1998 рр.) та фонду № 1 “ЦК Компартії України” за 1989–1991 рр., а також матеріали поточного Архіву Народного Руху України. Всього збірник містить 204 документи за січень 1989 р. – червень 2009 р., у тому числі Указ Президента України В. Ющенка від 13 березня 2009 р. “Про відзначення 20-ї річниці створення Народного Руху України за перебудову” та однойменну постанову Верховної Ради України від 25 червня 2009 р.

Серед документів – фрагменти із стенограми Установчого з’їзду НРУ, вітальні телеграми на його адресу, витяги із Програм і Статутів Руху, заяви, звернення, листи, ухвали керівних органів НРУ (Всеукраїнських Зборів, Центрального Проводу, Політичної, Великої і Малої Рад), інформаційно-довідкові матеріали ідеологічного та інших відділів ЦК Компартії України, Міністерства внутрішніх справ УРСР тощо.

За змістом і складом документи охоплюють широке коло питань діяльності Народного Руху України: державна незалежність, вибори Президента і депутатів Верховної Ради України, конституційний процес, Помаранчева революція, політичне та соціально-економічне становище, українсько-російські відносини, мовне, релігійне, національне питання, проблеми історії України, зокрема голодомори в Україні, ОУН-УПА, депортація українців тощо.

Презентація документальної виставки “Провісники свободи, державності і демократії. Народному Руху України – 20 років” однойменного збірника документів в ДЦ “Український дім”. 16 вересня 2009 р. Зліва направо: перший заступник Голови Верховної Ради України О. В. Лавринович, перший голова Народного Руху України І. Ф. Драч, директор ЦДАГО України В. С. Лозицький (виступає), діючий голова Народного Руху України Б. І. Тарасюк, народні депутати України І. О. Заєць та Я. М. Кендзьор, академік М. Г. Жулинський.

Науково-довідковий апарат збірника складається з передмови, тематичних приміток, списку скорочень, іменного покажчика та переліку документів. У збірнику вміщено також 42 фотодокументи. Загальний обсяг видання – 454 сторінки (30 друк. арк.).

На нашу думку, цей збірник є важливим джерелом для подальшого вивчення державного і суспільно-політичного життя України на зламі 80-90-х років ХХ та на початку ХХІ століть і не залишить байдужими як членів Народного Руху України, так і науковців, викладачів, студентів, представників українського політикуму та ЗМІ, пересічних громадян – учасників чи очевидців подій 20-річної давнини.

Окрім того, на наше переконання, одним із пріоритетів роботи державних архівів має бути всебічне використання наявних у їх сховищах документів з метою їх популяризації серед українського суспільства. А тому з нагоди 20-ї річниці НРУ співробітники ЦДАГО України підготували виставку документів та фотоматеріалів “Провісники свободи, державності і демократії. Народному Руху України – 20 років”.

Основу експозиції виставки склали документи і матеріали з фондів ЦДАГО України, а також ЦДАВО України, ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, ЦДАМЛМ України, Департаменту архівного за-

Перший голова Народного Руху України І. Ф. Драч,
директор ЦДАГО України В. С. Лозицький та директор ЦДАМЛМ України
Л. В. Скрипка обговорюють експозицію виставки “Провісники свободи,
державності і демократії. Народному Руху України – 20 років”.
ДЦ “Український дім”.
16 вересня 2009 р.

безпечення СБУ, державних архівів Волинської, Донецької, Закарпатської, Запорізької, Львівської, Полтавської, Тернопільської, Сумської, Чернігівської та інших областей, які відтворюють широкий спектр історичних подій, пов’язаних із становленням і діяльністю Народного Руху України.

Матеріали, представлені на виставці, у хронологічному порядку репрезентували складний шлях, пройдений Рухом: від організаційного становлення як масової і незалежної громадської організації, започаткованої на Установчому з’їзді 8–10 вересня 1989 р., до поступової трансформації, а згодом і перетворення його на IV Всеукраїнських зборах НРУ 4–6 грудня 1992 р. в провідну політичну партію. Документи Центрального Проводу НРУ та його регіональних осередків дозволяють розкрити масштабну, напружену роботу Руху щодо вироблення стратегії і тактики діяльності НРУ, організації низки масових суспільно-політичних акцій, зокрема “живого ланцюга” між Києвом і Львовом, присвяченого річниці проголошення дня Злуки УНР і ЗУНР, святкування 500-ліття запорізького козацтва на Нікопольщині та у Запоріжжі, підняття на щоглі біля приміщення Київської міської ради на-

ціонального синьо-жовтого прапора, де були присутні понад 100 тис. киян і гостей столиці України з різних регіонів тощо.

Презентація виставки відбулася 12 вересня 2009 р. у Національному палаці культури “Україна” під час урочистого засідання, присвяченого 20-й річниці Народного Руху України, на якому були присутні майже 3,5 тис. делегатів з Києва та регіонів України – засновники та члени Руху, представники влади, духовенства, ЗМІ тощо. Виставка викликала інтерес серед учасників зборів, які із захопленням та схваленням знайомилися з представленими документами.

Внаслідок значного резонансу серед громадськості, викликаного виставкою документів в Національному палаці культури “Україна”, було вирішено продовжити її експонування в Центрі ділового та культурного співробітництва “Український дім”. Як результат, 16 вересня в “Українському домі” відбулися дві важливі для нашого архіву події: урочисте відкриття документальної виставки та презентація збірника документів “Провісники свободи, державності і демократії”. У заходах взяли участь перший голова Народного Руху України за перебудову І. Ф. Драч та діючий голова Народного Руху України Б. І. Тарасюк, перший заступник Голови Верховної Ради України О. В. Лавринович, заступник міністра культури та туризму України М. М. Яковина, перший заступник Голови Державного комітету архівів України І. Б. Матяш, співробітники апарату Держкомархіву, директори та працівники центральних архівів України, представники громадськості, ЗМІ та ін.

Ця подія широко висвітлювалася у засобах масової інформації. Протягом п’яти днів роботи виставки її відвідала велика кількість киян та гостей столиці, співробітники архіву давали інтерв’ю провідним телеканалам, проводили екскурсії для школярів тощо.

Нижче подається стенограма виступу на Установчому з’їзді Народного Руху України за перебудову у вересні 1989 р. В. О. Яворівського – одного із засновників Руху, голови Організаційного комітету з проведення Установчого з’їзду НРУ.

Стенограма виступу В. О. Яворівського на Установчому з’їзді Народного Руху України за перебудову*

8–10 вересня 1989 р.

То що ж все-таки ми за народ такий? Запитуємо себе багато століть, запитуємо і нині. А у відповідь хіба що почуємо: нащо нас мати привела, чи для добра, а чи для зла, чого живем, чого бажаєм, і не дознавшись помираєм і полишаємо діла. І діла, і наші понищені храми, і зацьковані змалечку комплексом другосортності душі наших дітей, і нашу порослу лободою і чортополохом історію. Вже вкотре полишаємо напризволяще, сподіваючись хіба

¹ ЦДАГО України, ф. 270, оп. 1, спр. 1, арк. 6–14. Копія. Машинопис.

що на щасливий випадок, що може й нам поталанить, якщо доля наша буде в добродушному гуморі.

Та як зурочено. Вже кілька століть. Оскільки ми мовчимо, то на наше питання, хто ж ми такі, відповідають за нас сусіди. Близні і далекі. Одні кажуть, що ми занадто повільні. Ба, навіть, ледачі. Таки повільні, бо великі. Та й куди нам було поспішати? Якщо нас ніхто не чіпав, ми неквапливо вилізли на піч, цей багатівіковий полігон нашого характеру, орали землю, годували себе і півсвіту, складали повільних пісень і згадували минуле. Ми такі ледачі, бо нам нікуди було поспішати. У майбутнє? У нас його ніколи не було. Хіба що замріє в імлі пробіск надії і знову погасне, як привид. Ми не поспішали, бо в нас завжди було більше минулого, ніж майбутнього. Інші кажуть, що ми занадто сентиментальні і мрійливі. І це правда. Бо мрія – єдине, що рятувало нас від занепаду і байдужості, ми змушені були постійно вигадувати себе. То в слові, то в пісні, то в малюванні, то в Сковороді, то в Шевченкові, то в Софії, то в соборі без жодного цвяшка, то в опишнянському глеківі, то під пензлем Катерини Білокур. Ми сентиментальні. Бо в нас завжди було багато неба і землі, є де ширяти уяві, ми сентиментальні, бо мрійливість – це не політика, бо за це нас не переслідували і не саджали до тюрем. Ми сентиментальні, бо великі. Кажуть, що ми народ занадто домашній. Правда. Ми рідко відлучалися від свого дому. Вряди-годи ходили під Цар-город, Варшаву, Москву та до Криму по сіль. Це вже в 20-му столітті лиха доля розвіяла нас, як мак, по Америках, Канадах, Австраліях. Та все-одно більшість залишалася дома. Навіть коли нас мільйонами вивозили до Сибіру, бо ми великі... Ми таки домашні, бо допомагали іншим народам навести лад в їхньому домі, забуваючи про свій власний. Кажуть, що ми співучі. Так. Половина з нас завжди співала, щоб не чути було, як друга половина стогне.

(Оплески)

Ми співучі, ми співучі, бо мусимо співати, щоб світ знав, що ми іще є. Зрештою, нам дозволяли співати. По-перше, ми завжди робили дуже красиво, а, по-друге, коли людина співає, тому, хто слухає, це нічим не загрожує. Тому й особливо ми прославилися кобзарями. Незрячі і руки зайняті кобзою – хай співає.

(Оплески)

Кажуть, що ми сепаратисти. А яким нам бути, коли нас століттями пропускали крізь сепаратор, з кожного покоління відбираючи вершки для Петербурга і Варшави, для Відня і Москви? Тим, які залишалися дома, було легше від того, що ними керують все-таки свої – Розумовські чи Безбородьки, Ворошилови чи Брежневи.

(Оплески)

Кажуть, що ми самостійники. І то правда. Вистояли під татаро-монголами і турками, під поляками, вистояли в 33-му і в 37-му, вистояли під фашизмом, вистояли під чорнобильською блискавкою. Що нам іще! Вистоїмо!

(Оплески)

Ми не лише самостійники, а й самосійники, бо нагадуємо спориш. Чим більше нас топчуть, тим глибше входить корінь у землю.

(Оплески)

Одначе, ми самостійники особливі. За всю нашу довгу історію ми лише кільканадцять років мали відчуття своєї державності, були господарями сво-

єї долі, але й за це платили за найжорстокішим рахунком. За роки Хмельниччини розквітала Катерина, за літа Ленінського відродження виставив кривавий рахунок Сосо Джугашвілі – в миру Сталін. Отакі ми самостійники. Самозастійники.

(Оплески)

Кажуть, що серед нас багато перевертнів. Більше, ніж дозволено на душу населення в інших народів.

(Оплески, вигуки “Ганьба”)

Куди дінешся? Правда і це. Історія і доля так несамовито нас перевертала в своєму казані, що тільки найсильніші встигали стати з голови на ноги, а решта такими й залишалися до гробової дошки. Так що ми самостійники в перевернутому стані. Хоч би хтось із сусідів підійшов та сказав: встаньте нарешті на ноги. Посполиті, добродії і товариші. П’ятий рік ми уже дивимось на світ іншими очима, а ви і досі стоїте на голові. Встаньте, ну скільки ж можна!

(Оплески)

Інші вже перемогли атрофію і йдуть далі. Кажуть, що ми націоналісти. Теж правда. Причому унікальні націоналісти. Без мови, без історії, без суверенної республіки, без національної свідомості, без землі – тільки отруєна хімікатами і радіацією територія, без власної історичної символіки, без власних виходів на міжнародну арену, без національної інтелігенції, без... А втім, все-одно націоналісти. Бо хочемо все це мати.

(Оплески)

Ще кілька років тому ми були нормальним в лапках народом. А сьогодні під приливну хвилю перебудови захотіли і собі усе це мати. Не загони міліції особливого призначення, не концтабори на півночі та Сибіру, а демократію. Ні, ми таки, націоналісти!

(Оплески)

Та годі. Наш портрет допише час. Або у вигляді чергового доносу на цілий народ, або у вигляді жорстокого, але чесного пророцтва: загинеш, Україно, не буде й сліду на землі, або в могутньому самовідродженні народу, який так важко з тріском в суглобах випростується сьогодні і запитує кожного стрічного: що ж ми за народ такий, що йшли і йшли, і йшли, і йшли. Від Володимира Великого й прийшли до Володимира Васильовича [Щербицького]...

(Вигуки у залі, оплески, зал скандує “Ганьба”)

[...] Від княгині Ольги, яка послала сусідам голубів із запискою, до Валентини Семенівни [Шевченко], якій підсовують подмьотніє пісьма під двері.

(Вигуки, оплески)

Нашу історію, нашу історію і наш портрет допише час. Таки допише, якщо не випадє перо з його знесиленої від лейкемії з Чорнобиля руки. А поки що ми є. Повільні, сентиментальні й мрійливі, домашні й співучі, сепаратисти й самостійники, перевертні й націоналісти, всякі, бо нас багато. Вдома і по світах. Та які ж ми насправді, якщо багато хто на планеті довідався про нас тільки після квітня 86-го, після Чорнобиля. Так, ми всякі. Ось телеграма, яку я отримав з Києва на з’їзд народних депутатів Радянського Союзу: “Сотні років рабства наклали на народ України глибокі сліди, які не дали нам вчасно включитися в нове життя країни і вибрати в Верховну Раду СРСР людей перебудови. На з’їзді нашу делегацію очолюють люди застою. Наша національна культура розчавлена, наша рідна українська мова повністю ви-

тісна із сфери науки й культури, відсутня в урядових колах. Це призвело до повного духовного зубожіння народу. З'їзд відбувається в атмосфері загального замовчування, кричущих катастрофічних проблем нашої республіки. На території України, яка складає 2,7 відсотка [території] Союзу, сконцентровано понад 1000 шкідливих хімічних підприємств, що отруюють все живе навколо, а Україна використовує з їх продукції лише 7 відсотків. На території України працює 13 [атомних] енергоблоків, планується довести їх до 23-х. Під Львовом працює величезний завод по переробці ядерних відходів, атомні відходи звозяться до нас із багатьох зарубіжних країн та союзних республік. Саме лише перевезення атомних і хімічних відходів небезпечно для життя людей. У Чорнобилі будується новий завод по переробленню ядерних відходів, у Хмельницькій області будується велетенський завод по переробці шкідливих відходів хімічної промисловості, який буде обслуговувати не лише європейську територію Союзу. Під Білою Церквою, в Сквирі, знову відведена величезна територія під поховання атомних відходів. Тисячі гектарів плідючих земель забрала в нас АЕС союзного підпорядкування, енергією якої користувалися сусідні країни та союзні республіки. Століттями ця територія буде пустельною, буде наганяти страх і моторошність на випадок стихійного лиха – повіней і ураганів. В цьому страшному горі нас залишив напризволяще наш республіканський уряд, та й уряд всесоюзний. Наче проблеми Чорнобиля вже не існує. Міністерство охорони здоров'я України вирішило цю проблему, піднявши максимально допустиму дозу радіації в десятки разів.

(Вигуки "Ганьба!")

Благаю вас, Володимир Олександровичу, від мільйонів онімілого українського народу, прорвіться на трибуну і скажіть про це. Коваленко Ганна Володимирівна. Київ-212, Героїв Дніпра, 5, квартира [...]"

(Оплески)

Не прорвався. Не допустили свої ж таки. Вже згодом я довідався, що літня українська жінка всі свої зароблені гроші тратить на цупкий папір і фломастери, пише від руки екологічні плакати з цифровими викладками і простоє з ними на Хрещатику біля входів в метро. Міліція забирає в неї плакати, цькує і погрожує, а Ганна Володимирівна знову пише їх і виходить на вулицю.

(Оплески, вигуки "Слава!")

Отож ми і такі. Та після з'їзду на Мінський райвиконком у розірваному конверті я отримав листа від киянина Бойка, правда, без імені та без адреси. Телеграма і лист ось у мене є, хто хоче, подивиться. Ось його фрагмент: "Последній наш тебе совет от імені робочіх, ти Рухом не муті нам свет і не іщі охочіх, надо історію учіть, пісака неудавшійся, всегда вас білі, будем біть оуновцев зарвавшихся".

(Вигуки "Ганьба!")

Далі, в автора здали нерви і він перейшов на прозу: "Я хохол і роботяга, еслі прізвуют таких как ви вешать, то я всегда готов. Как піонер. Запомні сам і прочті желтопузим бандеровцам-петлюровцам. Киев, 17-во июля 89-во года Бойко".

(Вигуки у залі)

І це також ми. На мітингу в Донецьку 23 липня цього року кандидат технічних наук з Донецького політехнічного Звягінцев назвав прохання перейменувати Ворошиловський район міста на Шевченківський оголтелим укра-

їнським націоналізмом. А службовець однієї з шахт назвав це великоукраїнським шовінізмом. Це тоді, коли в мільйонному Донецьку досі немає жодної української школи. І, мабуть, не буде найближчим часом, бо на запит групи народних депутатів СРСР з цього приводу перший секретар Донецького обкому партії товариш Винник навіть не відповів. Зачитую одну з директив від 12 серпня 1919 року, опубліковану в газеті “Новая жизнь” номер 109 в Єлисаветграді: “Об’являя государственным языком на всьом пространстве Росії язык руській, считаю совершенно недопустимим і запрещаю преследования малорусского народного языка. Каждый может говорить в местных учреждениях, в земствах, присутственных местах і в суде по малорускі. Частние школы, создание на частние средства, могут вести преподавание на каком угодно языке. В казённых школах, если найдутся желающие, могут быть учреждены уроки і малорусского народного языка в ево класическом образце. Равним образом не будет нікакіх ограничений в отношении малорусского языка в печати”. Кінець цитати.

(Вигуки у залі)

Що ж страйкарі донецьких шахт, які своїми гумаками зачорнили мармурові плити перед будинком обкому, але не витоптали жодної троянди, не ставлять у своїх вимогах державність української мови. Не ставлять. Не вина це їх, а біда. Одначе, вони, товаришу Винник, вже вимагають відкликати вас із вашим колегою, головою облвиконкому Кучеренко із народних депутатів СРСР та з ваших посад, вимагають демократичного закону про вибори і відміни 6-ї статті Конституції СРСР.

(Оплески)

[...]** Там, під Донецьком, російсько-українським жаргоном-покручем все-одно живе душа нашого народу.

Так, ми повільні. Ми дуже повільні, бо неймовірно стомлені. Лише в двадцятому столітті над нами було здійснено всі можливі експерименти: і економічні, і екологічні, і фізичні, і політичні, і духовні. Гвалтівна колективізація, яка розчавила аграрний талант нашого народу, яка довела нас до нечуваного штучного голодомору. На землі, де й телеграфний стовп може коржі родити, ми були відкинуті до випадків людоїдства. Це також правда про нас. Ми пережили сотні економічних реформ, але кожна з них лише вишиковувала нас у довжелезні черги. І тому ми звикли запитувати: хто останній? Забуваючи запитати, хто ж, все-таки, перший.

(Оплески)

Гідромеліоратори й хімізатори, обібравши нас до нитки, обіцяли нам земний рай. А ми голодні, з порожньою казною, без річок, без землі, без повітря. На злиденних наших базарах новоявлені мародери продають яблука та самосійну картоплю з тридцятикілометрової чорнобильської зони. Ціла черга висуванців з лобод, згадайте “Собор” Гончара, за кілька грамів золота на груді з Москви продали і нашу землю, і наше повітря, і нашу воду, і нас усіх гамузом!

(Оплески, вигуки)

І нашу воду, і нас усіх гамузом, а тепер і майбутнє наших дітей. От такий ми народ. Якщо посереднього, не позначеного ні богом, ні природою партій-

** Перервано запис плівки.

ного лідера Шелеста, який одважився назвати, що продукує республіка та не дуже забороняв говорити нам рідною мовою, вважаємо й нині національним героєм.

(Поодинокі оплески)

У двадцятому столітті ми пішли за комуністами, бо повірили в ідею соціалізму, за якого зможемо залишитися нацією зі своєю культурою, мовою, матеріальним достатком, своєю вірою і своєю правдою, своєю історією і своєю державністю.

(Поодинокі оплески)

Такий ми народ. Отакий ми народ! Що нас нищили голодом, мільйонами вивозили в концтабори, розстрілювали в казематах, змушували продавати один одного, готувати з нас яничарів, а ми й сьогодні віримо, що він можливий – соціалізм із людським обличчям. Віримо і готові іще потерпіти. Віримо і готові потерпіти, аби лише з-за сталінсько-брежнєвської маски проступили живі і рухливі його риси? Тому, саме комуністи, не доцьковані, не пересаджені до тюрем, не загнані до тюрем українські письменники заснували Народний Рух України за перебудову.

(Оплески, вигуки “Слава!”)

Заснували тоді, заснували тоді, коли стало очевидним, що перебудова на Україні йде шляхом удосконалення застою, що скрипуча командно-адміністративна система малоросійського взірця знову залишить нас на задвірках історії, а сама відрепортує до Москви, що і перебудова, і відродження України це вже реальність, з якою пора кінчати і розпочинати репресії проти тих, хто занадто випростався.

(Оплески)

Кажуть, що ми все робимо в останню чергу. І все ж, ідея Народного Руху України за перебудову народилася вчасно. Спершу думалося про Фронт. Але... такий ми вже народ, що якби стали створювати Народний Фронт, то у нас би був I-й Український, II-й Український, III-й...

(Сміх, оплески)

...І тоді треба було б вводити якийсь із білоруських, щоб ми заспокоїлись. Через те – Рух, саме Рух.

Після вічної мерзлоти, застою і стагнації тільки Рух як виклик економічній, політичній, духовній, національній атрофії українського суспільства, в якому разом з нами задихаються мільйони росіян, євреїв, угорців, поляків, білорусів, молдаван, гагаузів, греків, кримських татар, болгар, німців. Нам просто нічого ділити в нашому спільному домі. Нічого, крім спільних наших бід і смут. Відроджена, демократична, духовна, багата, економічно розвинена, екологічно чиста Україна їм потрібна, як і нам. І ніхто нас не спровокує на ворожнечу, бо вирішити все це ми зможемо лише разом. [...]

Для України ми всі однакові, тим більше, що ми однаково скривджені великодержавною брехнею, чиновницькою бездушністю, знеособленням національного обличчя кожного з нас, дефіцитами і примарністю нашого спільного майбутнього. Рух уже народився. Під гуркіт ортодоксальної критики і тотального шельмування. Ми всі так облиті брудом і очорнені, що іноді схожі на шахтарів, які щойно вийшли із лави. Це символічно, це об'єднало нас більше, ніж поплескування по плечу.

(Оплески)

[...] Запитують, як Рух ставиться до партії? Безглузде сьогодні запитання. Як чесні, мислячі люди можуть ставитися до комуністів Гончара і Мартиросяна, Павличка і Салія, голови страйкому шахти імені Засядька Авер'янова і Драча, Кислого і Дончика, голови Львівської міськради Котика і Загребельного? Та особливих симпатій і особливої покірності чекає від Руху саме партійний апарат, що й сьогодні хоче говорити за всю партію, говорити не перед тисячами людей, котрі пильно вдивляються тобі в очі, а зі сторінок "Правды Украины", взірця суслівських стереотипів.

(Оплески, вигуки)

Що ж! Рух плавають апарату навзаєм. Та ми ладні забути про наші образи заради діла й поступу, заради того, щоб одійти від прірви, до якої нас цей апарат і привів. Не партія, а саме він, апарат, що перегнав живий динамічний інтелект та сміливу енергію партії у розфасовані догми, чиновницьке свавілля, власну безкарність, черпаючи для себе енергію в спецрозподільниках.

(Оплески)

Кажуть, Рух багато мітингує. Що ж, надто багато накопичилося, нанімувалося за літа мовчання. Він вийшов на мітинги, щоб не допустити бункерного, а точніше, дачного закону про вибори, за яким можна стати депутатом, не виходячи з урядової дачі.

(Оплески)

В законі, здається, не вистачає лише однієї єдиної статті, що керівники республіки обираються депутатами довічно.

(Оплески)

То що ж ви накажете нам робити? Пити горілку, як у часи передзвону золотих зірок на грудях сірого партійного апаратника, що очолив державу і на похмілля послав наших дітей до Афганістану? А як у нас нема іншої влади, крім влади сказаної прилюдно правди? Та ми іншої і не шукаємо. Краще знаки оклику в кінці кожного виступу на мітингах, як гумові кийки в руках новоявлених загонів політичної поліції.

(Оплески)

Отакий ми народ. Вели нас кудись і вели, і вели. І обіцяли золоті гори і кисільні береги, а ми йшли. Мільйонами, натовпом, не помітили, коли збочили і зупинились. І стояли довго. Тепер починаємо рухатися. Під свист, тьогукання, а то й постріли в спину тих, хто окопався назавжди. Час нас розсудить. Ми терплячі. [...]

То ж слава нашій тихій терплячій матері Україні. Буде слава у неї, буде слава і в кожного з нас. Вистачить на всіх.

(Оплески, вигуки).

Володимир ЛОЗИЦЬКИЙ

"Провісники свободи, державності і демократії":

документи Народного Руху України у фондах ЦДАГО України

Повідомлення містить характеристику складу і змісту документів про Народний Рух України, які зберігаються в ЦДАГО України, історію формування фонду НРУ, огляд збірника документів, підготовленого співробітниками архіву до 20-ї річниці Руху, а також текст стенограми одного із засновників

Народного Руху України В. Яворівського.

Ключові слова: Народний Рух України; громадське об'єднання; політична партія.

УДК [930.253:94](477)

Владимир ЛОЗИЦКИЙ

**“Предвестники свободы, государственности и демократии”:
документы Народного Движения Украины
в фондах ЦГАОО Украины**

Сообщение содержит характеристику состава и содержания документов о Народном Движении Украины, которые хранятся в ЦГАОО Украины, историю формирования фонда НДУ, обзор сборника документов, подготовленного сотрудниками архива к 20-летию НДУ, а также текст стенограммы одного из основателей Народного Движения Украины В. Яворивского.

Ключевые слова: Народное Движение Украины; общественное объединение; политическая партия.

УДК [930.253:94](477)

Volodymyr LOZYTSKYI

**“Foretellers of freedom, statehood and democracy”:
People’s Movement of Ukraine documents in funds of the Central State
Archives of Public Organizations of Ukraine**

The paper contains the characteristic of structure and the maintenance of documents on People’s Movement of Ukraine (PMU) preserved in the Central State Archives of Public Organizations Ukraine, history of formation of PMU fund, the review of the collection of the documents prepared by employees of archive to the 20th anniversary of People’s Movement of Ukraine, and also the text of the shorthand report of one of founders of People’s Movement of Ukraine V.Yavorivskiyi.

Keywords: People’s Movement of Ukraine; public organization; political party.

UDK [930.253:94](477)